

El poder dels mapes

Andrés Martínez de la Riva

Normalment tenim la idea que els mapes representen la realitat, que són un dibuix del món. Segons Franco Farinelli, això és totalment al contrari: els mapes no són una representació del territori, sinó que el territori és una representació dels mapes (LLADÓ, 2013). Si ens hi fixem, la nostra expectativa de la realitat està basada en una lectura prèvia dels llocs: quan anem a visitar

Els mapes no són una representació del territori, sinó que el territori és una representació dels mapes.

una nova ciutat i ens donen un mapa turístic, però també quan Google ens recomana una ruta per arribar a la nostra destinació.

El món no es pot dibuixar

De fet, el mateix Farinelli apunta que mai podrem representar fidelment la realitat,

El mapa precede al territorio.

Franco Farinelli

bàsicament perquè vivim en un món tridimensional que volem representar en dues dimensions. Un bon exemple d'això és la representació del globus terraquí de Mercator, per facilitar els rumbos nàutics, i la de Gall-Peters, que respecta les superfícies dels països, més enllà de la seva latitud.

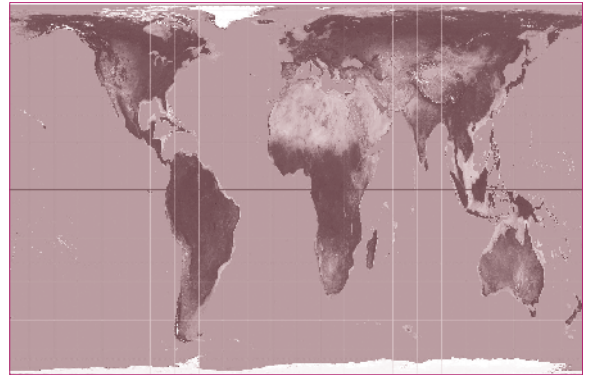
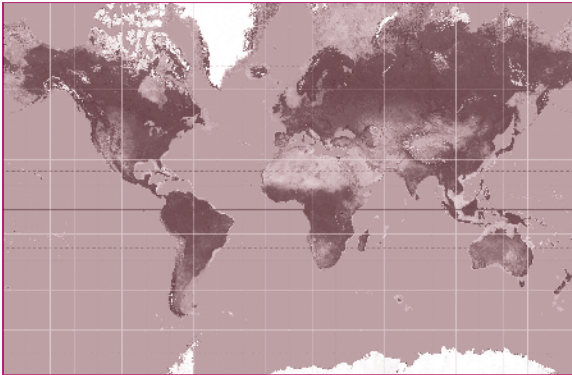
Per tant, la cartografia és el llenguatge que intenta dibuixar la realitat. I com a llenguatge que és, mai no és neutre. De fet, els mapes *polítics* que estudiem a les escoles i que pinten colors, línies i símbols a la superfície terrestre, ens fan creure que aquestes línies són reals i que el domini d'un estat s'es-

tén de manera efectiva a tot el territori. Dit d'una altra manera, els mapes són instruments per demostrar l'hegemonia cultural o política sobre un territori.¹

¹ Això es veu clar en l'ús dels perímetres dels territoris com a elements identitaris. L'exemple més clar és Xipre, país la bandera del qual és el mateix perímetre de l'illa.

■ **Andrés Martínez de la Riva Díaz**, arquitecte urbanista, especialista en processos participatius en transformacions urbanes. Soci treballador de la Cooperativa Raons.

▼ A l'esquerra, la projecció de Mercator. A la dreta, la projecció de Gall-Peters. Font: Strebe, CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons.



El mapa com a eina

Tradicionalment, l'elaboració de mapes era un monopoli de les elits polítiques i militars, i per tant, eren aquestes les que tenien capacitat de generar relats sobre els territoris. A partir del segle XIX, també el món científic es legitima com a entitat que pot fer servir aquest llenguatge, a vegades amb l'objectiu de reafirmar certs prejudicis sobre els territoris. En aquest sentit, destaca el mapa de Charles Booth sobre les classes socials de Londres, que serveix per reforçar els estigmes d'alguns barris i els seus habitants.

Per tant, si reconeixem aquesta capacitat de la cartografia, ens podem preguntar de quina manera altres col·lectius, pensaments o contrapoders poden fer servir el potencial dels mapes per fonamentar i transmetre les seves idees sobre el món i,

particularment, sobre les ciutats. A continuació, exposem un petit ventall de pràctiques categoritzades amb vocació il·lustrativa i orientativa.

La cartografia com a eina educativa

La simple observació crítica d'un mapa és un exercici fàcil i que ens permet treballar diferents aspectes. Podem observar-ne els límits (què hi posem dins i què en deixem fora), com està orientat,² els topònims (que expliquen una història determinada, normalment la dels poders dominants), etc. Un exercici interessant per treballar en clau comunitària i educativa és redefinir els

² Normalment estan orientats al nord, tot i que és particular el cas de Barcelona, que s'orienta seguint la trama de l'Eixample per encabir-se en el format rectangular dels mapes impresos.

La cartografia és l'eina o, més ben dit, el llenguatge, que els humans tenim per distorsionar i dibuixar la realitat. I com a llenguatge que és, mai no és neutre.

mapes de les nostres ciutats i generar realitats alternatives: quins límits escollim, com representem els espais, quins noms posem als carrers, etc.

Una experiència que va treballar en aquesta clau és Emmapa't, emmarcat en el projecte *Alesplaces!* de Granollers, que consistia en crear un mapa i uns itineraris a partir de la vida i interessos dels infants del barri de Sant Miquel. Els punts centrals acabaven sent les places, però s'hi introdueix una circulació social física (descoberta de nous espais o generació de continuïtat entre els més usats) i també es posen en valor espais i elements per a la mateixa vivència de la infància.

El mapa com a eina reivindicativa

Hem explicat abans que els mapes han sigut eines d'afirmació del poder i, per tant, en aquesta línia, els mapes poden ser útils a l'hora de representar altres paradigmes i contrapoders, i sobretot, per poder-los difondre de manera més efectiva. Aquests mapes volen posar el fo-

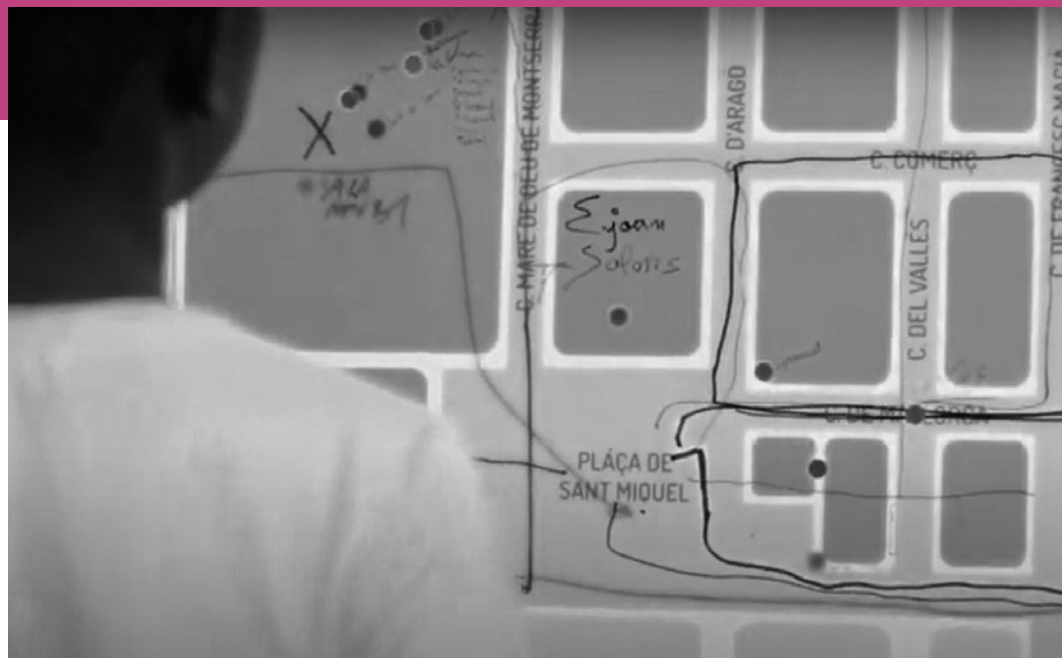
cus en problemàtiques, enfortir processos, denunciar males praxis, etc. Però també serveixen com a processos cap endins, per mirar-se

i reflexionar sobre què som, què volem expressar com a territori, etc.

En aquest sentit, destaquen els paradigmes mapes d'Iconoclasistas. En els seus mapes reinterpreten tots els mecanismes clàssics de l'elaboració dels mapes, des de l'orientació (cagpirant-los), el procés de creació en codi obert (a través de processos col·laboratius i en clau feminista) o l'elaboració de símbols (icones amb una simbologia específica), fins al format (amb una combinació de relat i representació gràfica). Els seus processos connecten cap endins (amb els cossos) i cap enfora (per la seva potència comunicativa) (ICONOCLASISTAS, 2013).

En l'àmbit urbà també existeixen diferents exemples, vinculats a moviments socials en clau urbana que fan servir els mapes per donar a conèixer les seves lluites, com per exemple les plataformes veïnals barceloneses *Aturem el Pla Paral·lel de Poble Sec i Gràcia, cap a on vas?*; el mapa *Madrid desahuciado*, elaborat per Vivero de Iniciativas Ciudadanas, o els mapes elaborats pel col·lectiu Ergosfera de la Catalunya.

▼ Imatge de la creació del mapa del barri de Sant Miquel.
Font: vídeo en línia: Alesplaces! Emmapa't, 2017.



El mapa com a eina col·laborativa

A partir del segle xx, i sobretot en el XXI, el procediment a l'hora de crear i utilitzar els mapes es va simplificar i democratitzar. Ara és comú parlar de mapatges col·laboratius, és a dir, l'agrupació de sabers, vivències o expectatives de diferents persones, de manera categoritzada en un mateix plànol, amb l'objectiu de generar un relat en clau de diagnosi, prospectiu o simplement creatiu.

La riquesa dels mapes col·laboratius no radica en el producte «mapa», sinó en el procés d'elaboració: a compartir mirades i reflexionar sobre els significats i els imaginaris que cada persona projecta en un espai. Aquesta combinació de mirades i sabers pot tenir un objectiu simplement reflexiu, més analític o fins i tot de denúncia.

Podem mencionar dos exemples, en clau de gènere. El primer, en clau analítica i de diagnosi: els mapes realitzats pel Col·lectiu Punt 6, on es combinen itineraris en l'espai públic amb tallers participatius amb grups de dones, amb una sèrie de paràmetres per analitzar espais urbans en clau d'urbanisme feminista. El segon, el mapa de *Las calles de las mujeres*, realitzat de manera col·laborativa pel col·lectiu GeoChicas per denunciar la poca presència de noms de dones en els noms dels carrers de les ciutats.

El mapa com a eina digital

Per acabar, trobem important explicar, en clau pràctica (i crítica), l'ús de les eines digitals en l'elaboració dels mapes. De manera resumida, podem dir que el que ofereixen aquests sistemes és dibuixar punts, línies i polígons en una base predefinida o més o menys adap-

El mapa és com el vidre d'una sala d'interrogatori que acostumem a veure en les pel·lícules policíaques: funciona com a mirall i com a aparador.

table, i assignar informació (textos, imatges, gràfics) a aquests elements geomètrics.

Des de fa uns anys, i amb el corrent del nou paradigma epistèmic de la ciència ciutadana, aquestes eines s'estan utilitzant cada cop més en molts àmbits, entre els quals les ciències socials i els processos participatius. Volem aprofitar per exposar una sèrie d'avantatges i desavantatges, des d'una mirada crítica, d'aquests sistemes.

D'una banda, permeten crear i difondre mapes de manera ràpida, la possibilitat de fer-ne treball col·laboratiu és immensa (existeixen plataformes de mapes de milers d'usuaris), i amb una mirada positivista poden servir per argumentar o reafirmar hipòtesis de treball més científiques.

D'altra banda, aquests sistemes només són accessibles per a persones amb certs coneixements informàtics; tot i que semblen flexibles i oberts, els mapes base que s'ofereixen segueixen els paradigmes dels mapes tradicionals (amb una representació, projecció, límits i orientació clàssica) i no donen espai per a altres paradigmes; i en general

es posa molt èmfasi en el producte, però no en el procés, que la majoria de cops és autònom i individual, i es pot oblidar la part més sensible de la

creació dels mapes d'altres metodologies.

Tot i això, podem destacar algunes eines de referència: la plataforma oberta i pública Instamaps, creada per l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, que permet crear mapes oberts i personalitzables. També existeixen plataformes privatives, més centrades en la representació de dades, com Mapbox o Carto. També podem destacar projectes vinculats al mapeig massiu o *mapatò* des de les més globals, com OpenStreetMap, o projectes humanitaris com HOTOSM o Missing Maps. També mereix una menció específica el projecte Zaccessible de Mapeado Colaborativo, sobre accessibilitat en l'espai públic, que combina el rigor tècnic i eines com el *mapatò* amb un procés més qualitatiu amb persones amb diversitat funcional.

Conclusió

En definitiva, com hem vist, els mapes són una eina flexible i oberta, però mai neutra, que ens permet reflexionar individualment i col·lectivament sobre un territori, i que posa en valor un procés o un projecte. Una

bona analogia que il·lustra això és veure el mapa com el vidre d'una sala d'interrogatori que acostumem a veure en les pel·lícules policiaques. D'una banda, funciona com un mirall, on ens veiem reflectits i que ens serveix per adonar-nos de la nostra situació com a individus o com a col·lectiu, i de l'altra, funciona com un aparador, on la resta pot mirar de manera més focalitzada i atractiva el que volem mostrar. ■

SELECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

- LLADÓ, Bernat. *Franco Farinelli. Del mapa al laberinto*. Barcelona: Icaria Editorial, 2013.
- ICONOCLASISTAS. *Manual de mapeo colectivo: Recursos cartográficos críticos para procesos territoriales de creación colaborativa*. Buenos Aires: Tinta Limón, 2013.

CITA ARTICLE

MARTÍNEZ DE LA RIVA, Andrés. "El poder dels mapes". *Quaderns d'Educació Social*. Col·legi d'Educadores i Educadors Socials de Catalunya. Núm. 23 (desembre 2021), p. 82-87.

RESUM

En aquest article es comparteixen diverses reflexions sobre una eina que s'ha tornat comuna en el nostre dia a dia: els mapes. Farem una primera introducció conceptual, sobre què són els mapes i què representen, per després abordar la seva utilitat des d'una perspectiva educativa, social i comunitària.

Paraules clau: mapa, procés, ciutat

ABSTRACT

This article invites us to reflect on a tool that has become a commodity in our day to day: maps. We will first introduce maps and what they represent in order to address their utility from an educational, social, and community perspective.

Keywords: map, process, city